

ARHIVSKO GRADIVO IZ OBRAVNAVANEGA OBMOČJA V ARHIVU INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA V LJUBLJANI

*Marjeta Adamič
Ljubljana*

Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani hrani arhivsko, spominsko, dokumentacijsko in drugo gradivo o delavskem gibanju, narodnoosvobodilni vojni, ljudski revoluciji in socialistični graditvi na Slovenskem. Od tega je najpomembnejše in najobsežnejše nastalo v času 1941 do 1945; to je gradivo partizanskega oz. narodnoosvobodilnega, okupatorskega in kontrarevolucionarnega izvora. Nedvomno je najpomembnejše gradivo partizanskih oz. narodnoosvobodilnih enot, organov, ustanov in organizacij v Sloveniji, saj hrani arhiv več kot 650 fondov in zbirk tega gradiva. Pomembni so zlasti fondi in zbirke glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (GŠ NOV in POS) in njegovih oddelkov, štabov in odsekov VII. in IX. korpusa ter IV. operativne zone NOV in POS, njihovih divizij, brigad in odredov, partizanskih bolnišnic, tehnik in tiskarn, Izvršnega odbora osvobodilne fronte (IOOF) Slovenije, Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) in njegovih odsekov, pokrajinskih oz. oblastnih, okrožnih in okrajnih organov in organizacij Komunistične partije Slovenije (KPS), Osvobodilne fronte (OF), Zveze Komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ), Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ), Zveze slovenske mladine (ZSM) itd. Posebej je treba poudariti, da hrani arhiv najpopolnejšo zbirko narodnoosvobodilnega tiska. Hrani tudi zbirke predvojnega, okupatorskega, kontrarevolucionarnega in zavezniškega tiska. Omeniti je še bogato zbirko spominov, izjav in pričevanj udeležencev delavskega gibanja in narodnoosvobodilne borbe 1918 do 1945.

V tem naštetem gradivu so tudi dokumenti in podatki, ki se nanašajo na obravnavano območje. To so dokumenti in podatki o narodnoosvobodilnem boju na tem območju, o stikih in sodelovanju slovenskega in hrvaškega narodnoosvobodilnega gibanja, podatki o okupatorjevi in kontrarevolucionarni dejavnosti itd., predvsem v letih 1943 do 1945. V prvi vrsti je to gradivo glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter njegovih oddelkov, Izvršnega odbora OF, Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in njegovih odsekov, pokrajinskega odbora OF (POOF) za Slovensko primorje, pokrajinskega narodoosvobodilnega odbora (PNOO) za Slovensko primorje, pokrajinskega oz. oblastnega komiteta KPS za Primorsko Slovenijo in gradivo vseh tistih partizanskih vojaških enot in narodnoosvobodilnih organov in organizacij, ki so delovale na mejnem ozemlju proti Hrvaški - n. pr. štaba VII. korpusa NOV in

PO Slovenije, njegovih odsekov, divizij (predvsem 18. divizije in njenih brigad), odredov (Istrskega, Notranjskega, Belokranjskega itd.), komand mest (Materija, Ilirska Bistrica, Stari trg, Ribnica itd.), Okrožij (Slovenska Istra, Brkini, Notranjsko, Ribnica, Bela Krajina, Južnoprimorsko okrožje itd.), okrožnih odborov OF in okrožnih komitejev KPS (za Slov. Istro, Brkine, Materijo, Ilirsko Bistrico, Južnoprimorsko, Notranjsko, Ribnico, Kočevje, Belo Krajino itd.), odborov SPŽZ in mladine, komitejev SKOJ itd. na tem območju. V prispevku bo kot primer prikazano gradivo za obravnavano območje le v nekaj fondih oz. skupinah fondov in zbirk, ker bi bilo potrebno za popolnejši pregled sistematično pregledati več arhivskega gradiva.

V gradivu glavnega štaba NOV in PO Slovenije (1941 - 1945) je največ podatkov za obravnavano območje v fondih ožjega štaba, operacijskega, obveščevalnega, ekonomskega, sanitetnega, personalnega in prometno-tehničnega oddelka ter oddelka za zveze. V glavnem gre za vojaška, operacijska, obveščevalna, informacijska, situacijska in druga poročila, depeše, navodila, dopise in razne informacije, ki so jih prejeli in izmenjavali med seboj glavni štab NOV in PO Slovenije in glavni štab NOV in PO Hrvaške ter njuni oddelki oz. odseki in partizanske enote, ki so delovale na obravnavanem območju. Poleg poročil o vojaških akcijah je največ obveščevalnih poročil, saj je bila medsebojna izmenjava poročil in obvestil o splošnem položaju, akcijah, premikih itd. partizanskih enot na eni strani in poročil o sovražnikovi dejavnosti, njegovi oborožitvi, številu, motorizaciji, postojankah, borbeni morali, celo narodnostnemu sestavu, premikih itd., o domačih izdajalcih in vohunih na drugi strani, nujno potrebna. Tako so podatki v prejetih dnevnikih informacijskih poročil informacijskega odseka glavnega štaba NOV in PO Hrvaške od srede oktobra do konca novembra 1943 in od konca novembra 1943 do konca marca 1944, kjer je prikazan položaj za posemerna območja - Istro, Gorski Kotar. Hrv. Primorje itd., v informacijskih in obveščevalnih biltenih s podatki o sovražnikovih enotah in njihovem položaju za februar, marec in junij 1944, v mesečnih poročilnih obveščevalnega odseka GŠ NOV in PO Hrvaške od septembra 1944 do aprila 1945, dalje v vojnih poročilih GŠ NOV in PO Hrvaške od junija do novembra 1944 in od srede januarja do aprila 1945, v depešah obveščevalnega centra glavnega štaba Hrvaške in hrvaških enot za januar, februar, maj, julij, oktober in november 1944, v obveščevalnih in situacijskih poročilih obveščevalnega centra 43. istrske divizije XI. korpusa NOV in PO Hrvaške od novembra 1944 do marca 1945, v dopisih in depešah obveščevalnih oficirjev pri hrvaških enotah (n.pr. z obveščevalnim oficirjem VII. korpusa NOV in PO Slovenije pri štabu 43. istrske divizije) od aprila 1944 do aprila 1945, v obveščevalnih poročilih iz obmejnega pasu s Hrvaško itd. Številna so še razna druga poročila in pregledi o številnem stanju sovražnikovih postojank na Hrvaškem, sovražnikovih enotah, sezname vohunov na tem območju, poročila o železniškem prometu na progi Št. Peter (Pivka) - Ilirska Bistrica - Reka, Reka - Trst, veliko je raznih skic, topografskih kart, zemljevidov (n. pr. nemški zemljevidi z vrisanimi vojaškimi operacijami v Istri) itd. Prav tako so številni podatki za obravnavano območje v vojaških, operacijah, obveščevalnih, situacijskih poročilih in depešah GŠ NOV in PO Slovenije, štabov VII. in IX. korpusa NOV in PO Slovenije ter njunih enot za obdobje 1943 do 1945.

Ohranjeni dopisi s hrvaškimi enotami na tem obravnavanem območju (n. pr. primorsko-goranskim odredom, operativnim štabom za hrvaško Istro, štabom XI. korpusa NOV in PO Hrvaške, komando goranskega, pazinskega vojnega področja itd.) vsebujejo predvsem dogovore o skupnih akcijah, o medsebojni pomoči pri

dobavi orožja, hrane, sanitetnega materiala, obleke in obutve, cigaret, razne druge opreme, municije itd., dalje dogovore o vspostavitvi obveščevalne službe, kurirskih, radio in drugih zvez, dalje zadeve personalnega značaja - razne poizvedbe, zamenjavo oz. pošiljanje borcev slovenske oz. hrvaške narodnosti v njihove enote, dalje skrb za ranjence, civilno prebivalstvo, zlasti iz obmejnih slovenskohrvaških predelov itd. Omeniti je še vrsto posameznih poročil, ki jih je prejel GŠ NOV in PO Slovenije, n. pr. mesečno poročilo sanitetnega odseka pazinskega vojnega področja za maj 1945, poročilo komande puljskega vojnega področja za maj - junij 1945, pregled štabov in šefov odsekov komande mesta Reka in primorsko - goranskega vojnega področja itd.

V gradivu Istrskega odreda (1943 - 1944) so predvsem podatki o dejavnosti hrvaških partizanskih enot v Istri in o stikih ter sodelovanju tega odreda s temi enotami - n. pr. operativnim štabom za hrvaško Istro, njegovo I. brigado „Vladimir Gortan“, II. istrsko brigado, I. partizanskim odredom „Učka“, s komandami vojnih področij in mest na tem območju itd. Podatki o akcijah hrvaških enot in o nekaterih skupnih akcijah z Istrskim odredom so v kroniki Istrskega odreda (od 1. maja do 6. septembra 1944), operacijskem dnevniku Istrskega odreda (od 2. aprila do 5. avgusta 1944), situacijskih poročilih obveščevalnega centra Istrskega odreda od decembra 1943 do septembra 1944 in v posameznih poročilih o akcijah, poslanih VII. korpusu NOV in PO Slovenije, n. pr. o skupnih napadih hrvaških enot in Istrskega odreda na železniško progo Ilirska Bistrica - Reka v aprilu in maju 1944, o skupnem nastopu v Brkinih proti izpadu nemške vojske zaradi akcije I. brigade „Vladimirja Gortana“ na cesti Trst - Reka pri vasi Rečice 17. maja 1944, kjer je bilo ubitih več nemških oficirjev in vojakov, dalje o napadih na progo Pulj - Trst v aprilu in maju 1944 itd. Številna so poročila o poteku dogovorov od marca do aprila 1944 za dosego sporazuma o vspostavitvi radio zveze z operativnim štabom za hrvaško Istro in o izmenjavi situacijskih poročil, dalje številna posredovanja depeš GŠ NOV in PO Slovenije in VII. korpusa z navodili o akcijah hrvaških enot na železniške proge proti Reki in Trstu (n. pr. depeša II. istrski brigadi o prekinitvi napadov na železniške proge Ilirska Bistrica - Št. Peter in Št. Peter - Rakek od 25. avgusta do 1. septembra 1944 zaradi določenih prehodov in transportov) in z navodili o vspostavitvi posebne radio oddajne postaje za zvezo z zavezniki in pošiljanju poročil za sektor Trst - Reka februarja 1944, dalje dogovori o nabavi in prevozu hrane in opreme itd. Dopisovanje med Istrskim odredom in hrvaškimi partizanskimi enotami, komandami vojnih področij in mest v Istri vsebuje dogovore o skupnih akcijah, obvestila o premikih na nove položaje, posredovanje nočnih znakov za sporazumevanje partol, največ pa je dopisov v zvezi s poizvedbami o padlih, pogrešanih, dezertirjih, o posredovanju obvestil borcev svojim domačim, pošiljanju borcev hrvaške narodnosti iz slovenskih partizanskih enot v hrvaške in obratno ter dopisov v zvezi s preskrbo s hrano, orožjem, sanitetnim materialom itd.

V gradivu komande istrskega vojnega področja (1944 - 1945) so podatki v informacijskih in situacijskih poročilih obveščevalnega centra komande tega področja od januarja do maja 1945, kjer so tudi poročila za sektor Trst - Reka in v prejetih vojno-obveščevalnih poročilih št. 5 (september 1944), št. 8, 9, in 10 (januar, februar 1945) štaba 43. istrske divizije in štaba grupe partizanskih odredov za Istro, dalje v prejetih poročilih komande mesta Ilirska Bistrica od februarja do junija 1945 itd. V njih so poročila o sovražnikovih enotah, njihovi oborožitvi, številčnem stanju itd. za puljsko, poreško in reško območje, za posamezne kraje — Lovran, Opatijo, Kastav, Vrsar, Buzet, Pazin itd., poročila o nemških utrjevalnih delih na tem območju, njihovih premikih in koncentraciji v določenih predelih itd.; priložene so

razne skice - n. pr. skica dokov v puljskem pristanišču, skica sistema alarmnih naprav v Istri z legendo za sektor Pulj - zapadna Istra, skica Medulin radio centra s planom alarma in skica Ville de Nevoso (vojaška skladišča, vojašnice, ceste, železnica). Ohranjenih je še nekaj dopisov I. brigade „Vladimirja Gortana“ iz oktobra in novembra 1944 - to je iz obdobja, ko je bila ta brigada v Sloveniji, na območju komande istrskega vojnega področja - in vsebujejo predvsem dogovore o posredovanju obveščevalnih poročil in informacij, preskrbi brigade s hrano in opremo, dogovore o akcijah in skrbi za nekaj nepokretnih borcev, ki jih je brigada pustila na tem terenu. Tu so še navodila štaba II. udarnega bataljona I. brigade „Vladimirja Gortana“ vsem politkomisarjem tega bataljona za politično delo in nekaj študijskega gradiva iz beležnice delegata D. Frlana iz 2. desetih III. voda II. udarnega bataljona te brigade.

V gradivu narodnoosvobodilnih organov in organizacij je na primer za območje hrvaške Istre precej podatkov v gradivu pokrajinskega oz. oblastnega komiteta KPS za Primorsko Slovenijo, pokrajinskega odbora OF za Slovensko primorje in v gradivu južnoprimskega okrožja. Tako je n. pr. v gradivu okrožja Slovenska Istra (1943 - 1944) in z vključitvijo tega okrožja avgusta 1944 v južnoprimsko okrožje, v gradivu tega okrožja precej dokumentov, ki govorijo predvsem o stikih in sodelovanju med narodnoosvobodilnimi organi in organizacijami v slovenskem in hrvaškem delu Istre, največ v letu 1944. Že januarja 1944 je okrožni odbor OF za Slovensko Istro poročal POOF za Primorsko Slovenijo o stikih s hrvaškimi narodnoosvobodilnimi organi v Istri in o tem, da je bil med njimi dosežen sporazum o določitvi meje med slovenskimi in hrvaškim delom Istre in sicer je ta meja potekala od morja pod piranskimi solinami, reko Dragonjo do vasi Topolovec, proti jugovzhodu do pod vasi Pregarje, od tam na vzhod do nad Šterpeta pred Buzetom in nato v smeri proti Vodiciam. Tudi poročila in dopisi, ki sta jih izmenjala med seboj okrožni odbor OF za Slov. Istro in oblastni narodnoosvobodilni odbor za Istro od januarja do julija 1944 govorijo o teh stikih in sodelovanju, o sestankih za vskladitev dela, o dogovorih za skupno delo, o odstopanju kadra (tako je n. pr. ohranjeno dopisovanje v zvezi z odstopom Antona Mihca, člana oblastnega NOO za Istro okrožnemu odboru OF za Slov. Istro, ki je kot Slovenec želel delati v Sloveniji), o zamenjavi literature, okrožnic, o pomoči pri nabavi hrane itd. Zanimiva so vednost poslana naovodila krajevnega NOO Buzet općinskemu NOO Šterpet iz februarja 1944, ki vsebujejo dvanajst navodil vaškim NOO o nalogah teh odborov.

Prav tako je v gradivu južnoprimskega okrožja (1944 - 1945) največ podatkov o sodelovanju s hrvaškimi narodnoosvobodilnimi organi. V zapisnikih in dopisih okrožnega odbora OF za Južno Primorsko od julija 1944 do konca leta 1944 so podatki o skupnih sestankih, mitingih in proslavah, o obveščevalni dejavnosti, skupnem reševanju gospodarskih vprašanj, predvsem v zvezi s prehrano, o izmenjavi izkušenj pri organiziranju narodnoosvobodilne oblasti, izmenjavi literature, preskrbi s sanitetnim materialom, pomoči vojaškim enotam (n. pr. o nabiralni akciji za brigado „Vladimir Gortan), pomoči civilnemu prebivalstvu itd.

V gradivu okupatorskega izvora je od nemških fondov za to območje potrebno omeniti fond obveščevalnega oddelka poveljnika redarstvene policije za Hrvaško (Befehlshaber der Ordnungspolizei für Kroatien) 1944 - 1945, gradivo prvega policijskega prostovoljnega polka Hrvaška (Polizei Freiwillige Regiment I Kroatien), dalje gradivo vodje izpostave varnostne policije in varnostne službe v operacijski coni Jadransko Primorje v Pulju (Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD in der Operationszone Adriatisches Küstenland, Aussenstelle Pola) Helmuta Prascha, kjer so poročila o hajkah v Istri od januarja do aprila 1945, dalje gradivo SS-

Standarte „Kurt Eggers“, komanda Jadran (Komanda Adria), kjer so n. pr. poročila o ustanovitvi posebnega taborišča za ujete partizane na Reki in dopisovanje z nemškimi ekipami - Einsatzgruppe Reka in Pulj od 1943 do 1945, dalje gradivo Vrhovnega komisarja v operacijski coni Jadransko-Primorje (Der Oberste Kommissar in der Operationszone Adriatisches Küstenland), kjer so dopisi naslovljeni na nemškega svetnika za pokrajino Kvarner na Reki, poročilo o uničenju sodne palače v Pulju itd.

Od italijanskih okupacijskih fondov je za to območje potrebno omeniti gradivo XI. armadnega zbora (Stato Maggiore XI. Corpo d'Armata) in njegovih enot 1941 -1943, gradivo 61. legije prostovoljne milice za narodno varnost „Carnaro“(61. Legione Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale „Carnaro“) 1943 -1944, ki je imela sedež na Reki, zbirko o italijanskih internirancih itd.

V prispevku je zbranih le nekaj podatkov za obravnavano območje iz določenih fondov in zbirk, vendar se že na podlagi teh nekaj primerov lahko sklepa, kakšne vrste dokumentov oz. podatkov je največ tudi v ostalem arhivskem gradivu, ki se nanaša na omenjeno območje. Čeprav gre le za manjše skupine dokumentov, ali za posamezne dokumente ali celo samo za podatke, bo raziskovalec zgodovine narodnoosvobodilnega boja 1941 - 1945 za to območje moral upoštevati za določeno problematiko tudi arhivsko gradivo, ki ga hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

